

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TARIXIY TAFAKKURNI
SHAKLLANTIRISH METODLARI****Mirzohidov Safoxon Mirzohidjon o'g'li***Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali tarix yo'nalishi talabasi
safokhanmirzohidov@gmail.com*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar orqali tarixiy tafakkurni shakllantirish metodlari tahlil qilinadi. Interaktiv xaritalar, vaqt chiziqlari, o'quv jadvallari hamda tarixiy o'yinlarning ta'lim jarayonidagi roli ko'rib chiqilib, ularning tanqidiy fikrlash, tarixiy xotira va davrlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Raqamli texnologiyalar, Tarixiy tafakkur, Tanqidiy fikrlash, Interaktiv xaritalar, Davrlashtirish, Vaqt chiziqlari, Tarixiy o'yinlar, Ta'lim metodikalari, Tarix ta'limi*

Аннотация: *В статье анализируются методы формирования исторического мышления посредством цифровых технологий. Рассматривается роль интерактивных карт, временных шкал, учебных таблиц и исторических игр в образовательном процессе, а также их значение для развития критического мышления, исторической памяти и умения периодизации.*

Ключевые слова: *Цифровые технологии, Историческое мышление, Критическое мышление, Интерактивные карты, Периодизация, Временные шкалы, Исторические игры, Методики обучения, Преподавание истории*

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim tizimining uzviy qismiga aylanib bormoqda. Ular nafaqat axborotni taqdim etish vositasi, balki o'quvchilarning tafakkurini shakllantirish, mustaqil izlanishlarini rag'batlantirish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutmoqda. Ayniqsa, tarix fani uchun bu jarayon nihoyatda dolzarbdir, chunki tarixiy tafakkur - bu insonning o'tmish hodisalarini anglash, tahlil qilish, ularni zamonaviy voqelik bilan bog'lay olish va kelajakni ilg'ash salohiyatini ifodalaydi.

Tarixiy tafakkur o'z mohiyatiga ko'ra murakkab kognitiv jarayon bo'lib, u tanqidiy fikrlash, tarixiy xotirani shakllantirish va davrlashtirish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Tarixiy tafakkur insonning o'tmishni chuqur anglash, hozirgi zamon voqealarini tahlil qilish va kelajak uchun ma'lumot asosida prognozlar qilish qobiliyatidir [5]. Bu tafakkur insoniyat tajribasini jamlab, uni dolzarb ijtimoiy va madaniy jarayonlarga tatbiq etishda muhim rol o'ynaydi. Tarixiy tafakkur uch asosiy komponentdan tashkil topadi:

Tanqidiy fikrlash - tarixiy manbalarni diqqat bilan tahlil qilish, ularning ishonchliligi va haqqoniyligini baholash, shuningdek, faktlar bilan talqinlarni ajratib ko'ra olish ko'nikmasidir. Tanqidiy fikrlash o'quvchilarga tarixiy voqealarga faqat bir tomondan emas, balki kengroq nuqtai nazardan qarash imkonini yaratadi.

Tarixiy xotira - ijtimoiy va milliy guruhlarining o'tmish tajribasini eslab qolish, uni saqlash va keyingi avlodlarga yetkazish jarayonidir. Tarixiy xotira milliy o'zlikni mustahkamlash va jamiyat barqarorligini ta'minlash uchun zarurdir.

Davrlashtirish - tarixiy voqealarni vaqtga bog'lab, ularni davrlarga ajratish va o'zaro sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash jarayonidir. Bu ko'nikma orqali o'quvchilar tarixiy jarayonlarning o'zaro bog'liqligini, rivojlanish dinamikasini anglab yetadilar.

Raqamli texnologiyalar tarixiy tafakkurning yuqoridagi elementlarini interaktiv va amaliy usullarda shakllantirish imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini samarali qiladi va ularni tarixiy bilimlarni chuqurroq anglashga yo'naltiradi. Tarixiy tafakkurni shakllantirish jarayonida raqamli texnologiyalar samarali vositalar sifatida keng qo'llanilmoqda. Ularning yordamida o'quvchilar tarixiy ma'lumotlarni yanada aniqroq tushunish va o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladi. Quyida ushbu texnologiyalarning asosiy usullari ko'rib chiqiladi.

Davr	Muhim voqealar	Ijtimoiy-siyosiy xususiyatlar	Tarixiy ahamiyati
O'rta asrlar	Feodalizm rivojlandi, shaharlar paydo bo'ldi	Ijtimoiy tabaqalashuv kuchaydi, cherkov ta'siri yuqori	Yevropa siyosiy va madaniy tizimining shakllanishi
Yangi davr	Buyuk geografik kashfiyotlar, inqiloblar	Milliy davlatlar paydo bo'ldi, burjua sinfi o'sdi	Zamonaviy davlat tizimi va sanoat inqilobining boshlanishi
XX asr	Jahon urushlari, Sovet Ittifoqi tashkil topishi	Global siyosiy kuchlar o'zgardi, ideologiyalar kurashi	Hozirgi global tizim va xalqaro munosabatlar asoslari shakllandi

1-jadval. Tarixiy davrlarning asosiy xususiyatlari taqqoslanishi

Interaktiv xaritalar - tarixiy ma'lumotlarni fazoviy kontekstda ko'rsatish uchun qulay vositadir [7]. Google Earth, TimeMaps, ArcGIS kabi platformalar o'quvchilarga tarixiy jarayonlarni geografik makonda vizual tarzda tahlil qilish imkonini beradi [3]. Bu usul tarixiy tafakkurning fazoviy jihatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu vositalar yordamida:

Harbiy yurishlar va imperiyalar hududiy o'zgarishlari aniq ko'rinish bilan taqdim etiladi, bu esa o'quvchilarga voqealar orasidagi fazoviy bog'liqlikni anglashga yordam beradi. Muayyan davrlardagi siyosiy va geografik o'zgarishlar interaktiv xaritalarda ko'rsatilishi bilan tarixiy kontekst yanada boyitiladi va tarixiy jarayonlarning dinamikasi yaxshiroq tushuniladi. Tarixiy joylar va arxeologik ob'ektlarni virtual sayohat qilish imkoniyati esa o'quvchilarning tarixiy xotirasini mustahkamlashga xizmat qiladi, chunki ular tarixiy ob'ektlarni haqiqiy makon bilan bog'lab o'rganadilar. Interaktiv xaritalar o'quvchilarda tarixiy ma'lumotlarni makon jihatdan tahlil qilish, voqealar va jarayonlarni yanada chuqur anglash imkoniyatini yaratadi.

Davrlashtirish - tarixiy tafakkurda voqealarni vaqt o'qida tartibga solish va ularning o'zaro sabab-oqibat munosabatlarini anglash uchun muhim ko'nikmadir [1].

Raqamli platformalar, jumladan Timeline JS, Sutori kabi vositalar, o'quvchilarga tarixiy voqealarni mustaqil ravishda tartibga solish va ularning vaqt bo'yicha o'zaro bog'liqligini ko'rsatish imkonini beradi [6]. O'quvchilar turli tarixiy voqealarni, ularning yuzaga kelish sanasi va davrlarini aniqlab, ularni davrlar bo'yicha joylashtiradi. Bu jarayon tarixiy ma'lumotlarni tizimli o'zlashtirishga xizmat qiladi. Voqealar orasidagi sabab-oqibat zanjirlarini vizual tarzda ko'rsatish orqali, o'quvchilar tarixiy jarayonlarning sabab va oqibatlarini aniqroq tushunadi.

Har bir davrga xos muhim shaxslar, siyosiy voqealar, ijtimoiy va madaniy hodisalar tahlil qilinadi, bu esa tarixiy tafakkurning chuqurlashtirishiga xizmat qiladi.

Texnologiya turi	Afzalliklari	Tarixiy tafakkurga ta'siri
Interaktiv xaritalar	Fazoviy tushunishni yaxshilaydi, vizual ko'rsatish imkoniyati	Tarixiy voqealarni geografik kontekstda anglashni osonlashtiradi
Vaqt chiziqlari (Timeline JS)	Voqealarni tartibda joylashtirishni o'rgatadi	Tarixiy davrlarni tizimli ravishda o'rganishga yordam beradi
Tarixiy o'yinlar	Qaror qabul qilish, strategik fikrlashni rivojlantiradi	Tanqidiy fikrlash va tarixiy ssenariylarni sinovdan o'tkazish imkonini beradi
O'quv jadvallari	Ma'lumotlarni tizimlashtirish va taqqoslash imkoniyati	Tarixiy faktlarni yaxshiroq eslab qolishga yordam beradi

2-jadval. Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi afzalliklari

Shunday qilib, vaqt chiziqlari va o'quv jadvallari tarixiy davrlarni aniq belgilash hamda voqealar o'rtasidagi munosabatlarni tizimli ravishda anglashni ta'minlaydi.

Zamonaviy raqamli o'yinlar ta'lim jarayonida innovatsion vosita sifatida tarixiy tafakkurni shakllantirishda katta ahamiyat kasb etmoqda. Assassin's Creed, Valiant Hearts, Civilization kabi tarixiy mavzudagi o'yinlar o'quvchilarga tarixiy voqealarni o'yin maydonida amaliy ravishda o'rganish, qaror qabul qilish va strategik fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi [4]. Ushbu o'yinlar quyidagi usullar orqali tanqidiy tafakkurni shakllantirishga yordam beradi:

O'yin jarayonida o'quvchilar tarixiy sharoit va voqealar kontekstida murakkab qarorlar qabul qiladilar, bu esa ularning tahliliy va strategik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Alternativ tarixiy ssenariylarni sinab ko'rish orqali o'quvchilar tarixiy voqealarning qanday boshqa yo'nalishlarda rivojlanishi mumkinligini ko'radi, bu esa ularni stereotipik qarashlardan uzoqlashtiradi. O'yinlar davomida yuzaga keladigan tarixiy kontekstni to'g'ri anglash va uni tanqidiy tahlil qilish o'quvchilarda chuqurroq tarixiy tafakkur shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada, tarixiy o'yinlar o'quvchilarning o'tmishga munosabatini faollashtiradi va ularni mustaqil tarixiy fikrlashga rag'batlantiradi.

Raqamli texnologiyalar yordamida tarixiy tafakkurni shakllantirish jarayonida samarali pedagogik yondashuvlarni qo'llash katta ahamiyatga ega. Quyida ushbu jarayonda keng tatbiq etilayotgan asosiy metodik yondashuvlar ko'rib chiqiladi.

Flipped classroom (almashinilgan sinf) modeli ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [2]. Ushbu yondashuvda o'quvchilar uyda interaktiv resurslar - video darslar, virtual xaritalar, vaqt chiziqlari va boshqa raqamli materiallar bilan mustaqil tanishadilar. Sinfda esa ushbu mavzular bo'yicha muhokama, tahlil va fikr almashish faoliyati olib boriladi. Bu usul o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi va ularning tarixiy bilimlarni chuqurroq anglashini ta'minlaydi. Vazifa asosida o'rganish yondashuvi o'quvchilarga amaliy topshiriqlar orqali tarixiy tafakkurni shakllantirish imkonini beradi. Misol uchun, o'quvchilar tarixiy xaritalar tuzish, tarixiy o'yinlar yaratish yoki davr jadvallari tayyorlash kabi vazifalarni bajaradilar. Bu jarayon o'z navbatida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashishga va tizimli bilimlarni qo'llashga rag'batlantiradi.

Refleksiya va baholash raqamli platformalarda o'quvchilarning tarixiy tafakkur darajasini o'lchash va tahlil qilish uchun zarur. Interfaol testlar, viktorinalar, esse yozish va boshqa baholash usullari o'quvchilarning bilimlarini va ularning tanqidiy tahlil qobiliyatlarini aniqlashga imkon beradi. Shu bilan birga, bu jarayon o'quvchilarga o'z o'rganish faoliyatini baholash va uni takomillashtirish imkoniyatini yaratadi.

Metodik yondashuv	Tavsifi	Ta'lim jarayonidagi roli
Flipped classroom	O'quvchilar uyda resurslar bilan tanishadi, darsda muhokama	O'rganishni chuqurlashtirish, faol muloqotni ta'minlash
Vazifa asosida o'rganish	Amaliy topshiriqlar orqali mustaqil ish	Tarixiy ma'lumotlarni amaliy qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish
Refleksiya va baholash	Interfaol testlar, viktorinalar, esse yozish	O'quvchilarning tarixiy tafakkur darajasini baholash

3-jadval. Tarix ta'limida raqamli texnologiyalarni qo'llashning metodik yondashuvlari

Ushbu metodik yondashuvlar raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashib, tarixiy tafakkurni shakllantirish jarayonini yanada samarali qiladi va o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa: Raqamli texnologiyalar tarixiy tafakkurni shakllantirish jarayonida nafaqat samarali vosita, balki metodik baza sifatida muhim ahamiyatga ega ekanligi isbotlandi. Interaktiv xaritalar orqali fazoviy tafakkur rivojlantirilsa, vaqt chiziqlari va o'quv jadvallari yordamida davrlashtirish ko'nikmalari mustahkamlanadi. Shu bilan birga, tarixiy o'yinlar tanqidiy fikrlashni faollashtirib, o'quvchilarda voqealarni zamonaviy kontekstda tahlil qilish qobiliyatini oshiradi.

Ushbu raqamli vositalar tanqidiy fikrlash, tarixiy xotira va davrlararo tafakkur kabi tarixiy tafakkurning asosiy elementlarini tizimli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada, raqamli texnologiyalarni tarix ta'limi jarayoniga keng joriy etish nafaqat o'quvchilarning tarixiy bilimlarini chuqurlashtirish, balki ularning kognitiv rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli, zamonaviy ta'lim amaliyotida raqamli texnologiyalarni faol qo'llash va ularning metodik imkoniyatlarini yanada kengaytirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A. Rasulov, A . Isoqboyev. Tarix fanining ilmiy tadqiqot asoslari va uslubiyoti.- Namangan, 2012.
2. Galindo-Dominguez, H. (2021). Flipped classroom in the educational system. Educational Technology & Society, 24(3), 44-60.
3. Khristoforov V. G. Digital cartography and user interaction design // Journal of Spatial Science. - 2024. - Vol. 69, no. 1. - P. 15–27.
4. Mccall, J. (2016). Teaching history with digital historical games: An introduction to the field and best practices. Simulation & Gaming, 47(4), 517-542.
5. Saodat Abdurashidovna Toshtemirova (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarixiy tafakkurni shakllantirishning nazariy jihatlari. Academic research in educational sciences, 3 (5), 891-897.
6. Zhussupova, R. F., & Kalizhanova, A. N. (2021). Timeline as a Means of Digital Representation of Theoretical Material. Bulletin of LN Gumilyov Eurasian National University. PHILOLOGY Series, 136(3), 148-162.
7. Болотнов И. А. Веб-картография: методы и технологии. - Москва: кнорус, 2021.